

9. Bill Baue. Investing for Sustainability // State of the World: Innovations for a Sustainable Economy 2008. New York: W.W.Norton & Company, 2008. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.worldwatch.org/files/pdf/SOW08_chapter_13.pdf
10. Принципы ГД ООН. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.unglobalcompact.org/Languages/russian/index.html>
11. Annual Report of the PRI Initiative 2009. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.unpri.org/viewer/?file=wp-content/uploads/PRIAnnualReport09.pdf>
12. Annual Report of the PRI Initiative 2010. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.unpri.org/viewer/?file=wp-content/uploads/annual_report2010.pdf
13. Annual Report of the PRI Initiative 2011. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.unpri.org/viewer/?file=wp-content/uploads/annual_report2011.pdf
14. PRI Annual Report 2012. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.unpri.org/viewer/?file=wp-content/uploads/Annualreport20121.pdf>
15. Фондовые рынки в контексте устойчивого развития. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: [http://www.ey.com/Publication/vwLUAssets/Capital-Markets-Sustainability-RU/\\$FILE/Capital-Markets-Sustainability-RU.pdf](http://www.ey.com/Publication/vwLUAssets/Capital-Markets-Sustainability-RU/$FILE/Capital-Markets-Sustainability-RU.pdf)
16. The Dow Jones Sustainability World Index Guide. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.sustainability-index.com/images/djsi-world-guidebook_tcm1071-337244.pdf
17. Dow Jones Sustainability Indices. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.sustainability-indexes.com/images/index-up-date-complete-report_tcm1071-337383.pdf
18. European SRI Study 2012. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://eurosif.org/images/stories/pdf/1/eurosif%20sri%20study_low-res%20v1.1.pdf

Корсак Р. В.
Ужгород, Украина

ИССЛЕДОВАНИЕ ПРОЦЕССОВ ЕВРОПЕЙСКОЙ ИНТЕГРАЦИИ В УКРАИНЕ И ЧЕШСКОЙ РЕСПУБЛИКЕ В РАБОТАХ УКРАИНСКИХ УЧЕНЫХ

Статья посвящена анализу научных работ украинских ученых в которых рассматриваются проблемы экономической и политической интеграции стран Центральной и Восточной Европы на примере Украины и Чешской Республики. Также рассматриваются отдельные аспекты в украинской историографии сотрудничества Украины с Чехией и Европейским Союзом.

Ключевые слова: Европейский Союз, Чехия (ЧР), Украина, Восточная Европа, Центральная Европа, интеграция.

Анализ сложных вопросов оптимизации общей концепции европейской интеграции сегодня рассматривается в научных трудах многих украинских ученых. Отечественные научные и публицистические издания регулярно освещали проблемы протекания внутренних политических и экономических трансформационных процессов в странах Центральной и Восточной Европы, в том числе и в Украине и Чешской Республике в начале XXI века, которые влияли на сотрудничество бывших коммунистических государств с Евросоюзом. Изучение процессов европейской интеграции является актуальным, учитывая то, что страны данного региона обрели свою независимость в начале 90-х годов. Это дает возможность обобщить и проанализировать уровни и пути их сотрудничества с Европейским Союзом.

Комплексное, обобщающее изучение процессов европейской интеграции стран Центральной и Восточной Европы важно с научной и практической точки зрения. Благодаря такому анализу есть возможность оценить уровень их сотрудничества с ЕС, выявить недостатки и просчеты, тенденции и возможности развития отношений в политической, экономической, культурной и гуманитарной сферах.

Концепция европейской интеграции рассматривается в научной работе украинского ученого А. Н. Горенка «Социально-политическое измерение европейской интеграции и Украина». В монографии значительное внимание уделяется характеристике социальных ориентиров сотрудничества в рамках Европейского Союза вообще и социальным аспектам реализации интеграционных стратегий стран Центральной и Восточной Европы, в том числе и Украины. [5].

Возможности европейской интеграции Украины рассмотрены в периодическом издании «Политика и время» А. Гальчинским. В статье «Новые возможности евроинтеграционной стратегии Украины» автор рассматривает новые

пути возможного сотрудничества Украины с Европейским Союзом и интеграции в ЕС [3]. Подобные вопросы относительно перспектив европейской интеграции Украины рассмотрено в ряде научных сборников, в частности «Актуальные проблемы реализации евроинтеграционных стремлений Украины» [1], «Европейская и евроатлантическая интеграция Украины: состояние и перспективы» [8], «Украина на перекрестке геополитических интересов: актуальные аспекты проблемы» [44], «Региональная политика и трансграничное сотрудничество в евроинтеграционной стратегии Украины» [35].

Правовое регулирование взаимоотношений между Украиной и Европейским Союзом рассмотрено в хрестоматийном руководстве «Нормативно-правовое обеспечение стратегического курса Украины на европейскую и евроатлантическую интеграцию», в котором авторы предлагают существующую нормативно-правовую базу обеспечения процессов европейской и евроатлантической интеграции Украины, охватывающую период от начала вхождения страны в этот процесс до 2007 года [30].

Анализ широкого круга социальных составляющих исторического развития независимой Украины на пути в Евросоюз рассмотрен Г. А. Официнским в руководстве «Европейская и евроатлантическая интеграция Украины. Общество». Целью предлагаемого издания является раскрытие социальных тенденций и закономерностей судьбоносного для западной цивилизации «возвращение Украины в Европу». В целом речь идет о важном пласте социальной и политической истории Украины (декабрь 1991-сентябрь 2007 г.). Автор анализирует украинский социум и его политическую элиту, наделенной государственной властью. Источниками в руководстве представлены официальные дипломатические документы, различные соглашения между странами на правительственных и международных уровнях, в том числе и с Чехией, как членом ЕС, а также материалы периодики [31].

К трудам общего характера, в которых поднимаются вопросы политических и экономических трансформационных процессов в Украине относим авторское монографическое исследование С. Днестрянского «Украина в политико-географическом измерении». Автор исследования осветил вопросы о позиции Украины в системе международно-территориальных отношений и дал обстоятельную характеристику внешнеэкономических связей Украины как одну из геополитических проблем. Для нас работа С. Днестровского важна еще и потому, что в ней приведены несколько таблиц внешней торговли Украины со странами мира, в том числе с Чехией, как членом ЕС [6]. Подобные исследования вопросов украинской геополитики находим в руководстве В.В. Мадиссона, В.А. Шахова [25], статье Г. Казакевича, А. Титаренко [15], монографии А. Ковалевой [22], аналитическом исследовании под редакцией А. С. Власюка [42].

Геополитические проблемы украинского государства исследованы в сборнике научных трудов за 2010 гг «Геополитика Украины: история и современность», в котором ученые сделали анализ проблем эффективности реализации геостратегии государства, места и роли Украины в геополитическом простран-

стиг [4]. Комплексное исследование геополитической стратегии Украины рассматривается и в монографии С. В. Андрущенко [2].

Отдельной проблемой, которую исследовали украинские ученые, была миграция населения из Украины в Европейский Союз, в том числе и в Чешскую Республику, в которой проживает значительная украинская диаспора и огромное количество нелегальных трудовых эмигрантов. Этот вопрос рассмотрен, в частности А. Милиновской [27]. Состояние и проблемы трудовой миграции украинских граждан Европейского Союза, в том числе и в Чехии, анализирует в своей статье Л. И. Мазука. Автор приводит много статистических данных, а также дает рекомендации, относительно путей решения миграционных проблем со стороны украинского правительства [26]. Аналогичная проблема рассматривается Товтом Н. [39]

Проблемы и перспективы межгосударственного сотрудничества Украины в условиях развития евроинтеграционных процессов, в том числе и с Чешской Республикой, проанализированы в учебном пособии П. Д. Сардачука и А. П. Сагайдака «Украина в односторонних международных отношениях (конец XX – нач. XX ст.)». Авторы на страницах научного труда подают информацию о политическом и экономическом сотрудничестве Украины с различными странами [37]. Похожие вопросы межгосударственного сотрудничества исследованы М.М. Сорокой в научной работе «Мир открывает Украину: О внешней политике Украинского государства в 90-х годах XX ст.». В сборнике статей, документов и комментариев автор представил широкую панораму событий и важнейшие договорные документы, связанные с выходом на международную арену и первыми внешнеполитическими шагами независимого Украинского государства. Основу материалов книги составляют заметки, репортажи, эссе автора о зарубежных визитах и переговоры руководителей Украины, в том числе освещены и официальные государственные визиты в Чешскую Республику. Разделы книги завершаются авторитетными комментариями известных украинских политиков, дипломатов и общественных деятелей, каждый из которых в соответствующие периоды 90-х годов имел историческое влияние на формирование и претворение в жизнь внешнеполитического курса Украины [38]. Вопрос межгосударственного сотрудничества Украины с Европейским Союзом и Чешской республикой также рассматриваются в статье А.Фиалко «Внешняя политика Украины» [46].

Состояние торговых отношений Украины со странами Европейского Союза рассматривается в статье Л. Матроне и А. Гащицкого под названием «Состояние внешнеэкономических отношений со странами Европейского Союза». Авторы статьи полагают, что процесс международной экономической интеграции Украины имел определенные особенности. Во-первых, Украина не была готова определиться в полной мере с основными направлениями и механизмом структурной перестройки экономики. Критерии этого процесса должны были выбираться с учетом особенностей развития мировой экономической системы, а также реальных возможностей и направлений интегрирования в нее Украины. Во-вторых, очень остро стоял вопрос как безопасности в сфере внешнеэконо-

мических отношений, так и вообще экономической безопасности, которые необходимо было решать с позиций активного конкурентного противостояния на мировом рынке. В-третьих, существовали определенные противоречия регионального характера, устранение которых было возможно только на долгосрочных договорных началах путем активного включения в интеграционные процессы с определением глобальных национальных приоритетов и их сбалансирования с другими, которые существовали в мировом экономическом пространстве. В-четвертых, попытки активного общения и диалога с международными финансовыми институтами – как гарантами вхождения Украины в мировой рынок и обновления экономики – вызывали неадекватную реакцию широких кругов украинской общественности, поскольку не были четко определены ориентиры нашего государства ни в развитии ее внутренней экономики, ни в поисках ее будущего места в мировой и европейской экономике. Как считают авторы, проблема экономической интеграции для Украины была одной из первоочередных, а учитывая то, что Украина – одна из крупнейших европейских государств, то для нее особенно важной была интеграция именно со странами Европы и, в первую очередь, со странами-членами Европейского Союза, в том числе и с Чехией [28]. Среди работ, которые также касаются данной проблематики необходимо выделить основательное научное издание Международного центра перспективных исследований в Украине под названием «Оценка последствий соглашения о свободной торговле между Украиной и ЕС» [32].

Вопрос, о возможностях вступления Украины в ЕС, проблемы двустороннего сотрудничества, в том числе и с Чешской Республикой, как членом этой организации, и последствия, которые могли возникнуть от расширения границ Евросоюза на Восток, рассмотрены в ряде публикаций, в частности статьи М. Еллана и И. Иванова [7], а также в периодическом издании «Зеркало недели» за 2007 г. [43]. Данные вопросы также содержательно рассмотрены и исследованы в коллективной научной работе «Политика европейской интеграции». В ней ученые провели анализ концептуальной парадигмы политики европейской интеграции, в частности, политических, социальных, культурных факторов евроинтеграции, роли общественного мнения в процессах евроинтеграции, перспектив расширения сотрудничества Украины и ЕС, препятствий стоящих на пути к Евросоюзу. Авторы проанализировали основные направления и механизмы повышения эффективности евроинтеграционной политики. В исследовании ученые предложили основные принципы стратегии расширения сотрудничества Украины со странами ЕС, в том числе и с Чешской Республикой, а также обосновали концепцию этнонационального бытия и роли национального государства в условиях глобализации и евроинтеграции [33].

Ряд общих вопросов о трансформационных процессах в славянских странах Европы, в том числе в Украине и Чехии, поднимался в учебнике по истории южных и западных славян [13]. Хотя авторы и не дали достаточно глубокого анализа протекания этих процессов, но привели ряд фактов, которые послужили при написании данной публикации. К трудам такого же содержания и уров-

ни анализа фактов относим учебник по истории в странах Центрально-Восточной Европы [14], а также содержательное парламентское издание «Украина: политическая история. XX – начало XXI в.». Авторы сделали обширный анализ трансформационных процессов, которые происходили в Украине после распада Советского Союза в 90-х гг. и начале XXI в. [45].

«Бархатная» революция, падение коммунистического режима и первые демократические политические преобразования в ЧСФР освещены в монографическом исследовании В. Приходько [34]. Ход государственно-правовых реформ в ЧСФР, образования Чешской Республики освещены в насыщенной фактами монографии В. Лемака [24]. Названные труды позволили нам уточнить начало и ход трансформационных процессов в ЧСФР в 1989-1999 гг.

Среди работ анализирующих трансформационные процессы в странах Центральной и Восточной Европы, в частности в Чешской Республике есть ряд публикаций Г. Зеленько [9, 10, 11, 12]. В них автор рассматривает этапы формирования и становления демократических обществ в странах Вышеградской группы, анализирует их внешнюю евроинтеграционную политику.

Развитие трансформационных процессов в Чешской Республике и Украине частично рассматривается в авторской монографии «Украинско-чешское межгосударственное сотрудничество в 1991-2005гг.» Автор на основе конкретных материалов анализирует становление основных направлений украинско-чешского сотрудничества и представляет целостную, системную и научно-обоснованную картину межгосударственного сотрудничества Украина и ЧР в период 1991-2005гг.. В отдельных разделах монографии рассматриваются трансформационные проблемы реформирования коммунистических обществ Украины и Чехии, их путь в Европейский Союз [23].

Ряд общих вопросов теоретического и практического содержания трансформационных процессов и позиции Украины в международных отношениях в современной Европе поднял коллектив авторов в исследовании «Украина в международных отношениях» [40]. В 2002 г. руководство Евросоюза приняло курс на вхождение стран Центральной и Восточной Европы в ЕС. Это побудило украинских исследователей заняться изучением ожидаемых геополитических процессов в регионе Центрально-Восточной Европы и возможных последствий этих процессов для Украины. Из таких исследований привлекло коллективное научное исследование «Украина в современном геополитическом пространстве: теоретический и прикладной аспекты», в котором проанализировано политическое, экономическое, социальное и культурное сотрудничество Украины с центральноевропейскими соседями, в том числе и с Чехией [41].

Похожие вопросы поднимаются в монографии Н. Мусиса «Все о совместных политиках Европейского Союза» [29]. В ней автор дает полный обзор ключевых вопросов экономической и политической интеграции в Европейском Союзе: правовой и институциональной базы, исторические этапы интеграции, различные направления политики ЕС.

Проблеми економічної інтеграції України в ЄС розглянуті в науковій роботі Е. Савельєва «Європейська інтеграція і маркетинг». Видання є результатом науково-дослідницької роботи автора і орієнтоване на формування основ інтеграції України [36]. Наше уваження також привлекло виступлення Президента України В. Ющенко в Європейському парламенті щодо питання європейської інтеграції України в Європейський Союз [47].

Обстоятельні дослідження зовнішньої політики Чеської Республіки на кануні вступлення в Європейський Союз здійснила Л. Ю. Кицила в дисертації на соискання ученої ступені кандидата політичних наук [18]. Подібні питання автор розглядає в ряду інших публікацій [16, 17, 19, 20, 21]. В даних публікаціях автор здійснив комплексне дослідження зовнішньополітичних аспектів реалізації курсу Чеської Республіки на інтеграцію в Європейський Союз, яке має не тільки важке теоретичне, але й практичне значення. Дослідження досвіду трансформаційних процесів в Чеській Республіці, особливостей кризи правих сил і перемоги соціал-демократії на політичній арені країни, успішного втілення практики створення дійсних коаліцій в парламенті і уряді, що сприяло, зокрема, побудові чітко націленої і збалансованої зовнішньої політики, є корисним і для України.

Зробивши аналіз української історіографії слід констатувати, що українські і чеські дослідники, журнали і видання, піднімали практично всі складні питання постсоціалістичної трансформації в країнах Центрально-Східної Європи, включаючи Україну і Чеську Республіку, взаємовідносин з Євросоюзом і набуття ряду країн Центральної Європи членства в Євросоюзі і інших міжнародних організаціях.

Література

1. Актуальні проблеми реалізації євроінтеграційних прагнень України: Збірник наукових праць за матеріалами міжнародної наукової конференції (м. Ужгород, 29-30 листопада 2007 р.)/ Відп. ред. І.В.Артьомов. – Ужгород: Ліра, 2008. – 346 с. (Серія «Євроінтеграція: український вимір»; Вип. 9).
2. Андрущенко (Гринько) С.В. Україна в сучасному геополітичному середовищі: Монографія. – К.: Логос, 2005. – 286 с.
3. Гальчинський А. Нові можливості євроінтеграційної стратегії України // Політика і час. – 2003. – № 18. – С. 3-12
4. Геополітика України: історія і сучасність: Збірник наукових праць. Вип. 2/ Відповід. ред.: І.В. Артьомов; Ред. кол.: О.М. Ващук, С.В. Віднянський, І.І. Вовканич, В.В. Гоблик, І.Ф. Король та ін. – Ужгород: Редакційно-видавничий відділ ЗахідУ, 2010. – 320 с.
5. Горенко О.М. Соціально-політичний вимір європейської інтеграції та Україна. – К.: Інститут історії України НАН України, 2002. – 154 с

6. Дністрянський М.С. Україна в політико-географічному вимірі. – Львів: В-чий центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2000. – 310 с.
7. Еллан М., Іванов І. Розширення Євросоюзу: сценарій, проблеми, наслідки // Україна на шляху європейської інтеграції. Науково-практичний збірник матеріалів. – К.: Мінекономіки України, CDG, 2000. – С. 39.
8. Європейська та євроатлантична інтеграція України: стан і перспективи: Збірник наукових праць. – Ужгород: Ліра, 2008. – 374 с. (Серія «Євроінтеграція: український вимір»; Вип. 10).
9. Зеленько, Г. Взаємозалежність фаз демократизації і становлення громадянського суспільства у постсоціалістичних країнах / Галина Зеленько // Сучасна українська політика. Політики і політологи про неї. – К., 2007. – Вип. 10. – С. 86–100.
10. Зеленько, Г. І. Політико-правові механізми інституціоналізації громадянського суспільства у постсоціалістичних країнах (на прикладі країн Вишеградської групи) / Галина Іванівна Зеленько // Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України. Курасівські читання. –К., 2006. – Вип. 30, кн. 2. – С. 92–105.
11. Зеленько, Г. Політична «матриця» громадянського суспільства (досвід країн Вишеградської групи та України) / Галина Зеленько. – К.: Знання України, 2007. – 336 с.
12. Зеленько, Г. І. Проблема інституціоналізації громадянського суспільства у постсоціалістичних країнах / Галина Іванівна Зеленько // Сучасна українська політика. Політики і політологи про неї. – К., 2003. – С. 285–290.
13. Історія західних і південних слов'ян: ХХ століття / Є.П. Пугач, С.Ю. Страшнюк, Р.М. Постоковський та ін. – Харків: Око, 1998. – 464 с.
14. Історія південних і західних слов'ян / За ред. І.М. Гранчака, А.Ф. Кізченка, В.П. Чорнія. – К.: Вища школа, 1987. – 438 с.
15. Історія Центрально-Східної Європи. Посібник для студентів історичних і гуманітарних факультетів університетів / За ред. Л. Зашкільняка. – Львів: ЛНУ ім. Франка, 2001. – 660 с.
16. Казакевич Г., Титаренко О. Європейська політика сусідства // Історія, теорія і практика європейської та євроатлантичної інтеграції України: Енциклопед. довід. /С.О.Телешун (кер. твор. кол.); За заг. ред. В.Д.Бакуменка, С.О. Телешуна. – К.: Вид-во НАДУ, 2006. – С. 91-92.
17. Кіцила Л. Економічна інтеграція держав Європейського Союзу та її наслідки // Європейський Союз: структура, функції, механізми / За ред. д-ра іст. наук Н.В.Антоноук. – Львів, 2002. – С.53–73.
18. Кіцила Л. Особливості інтеграційного процесу Чеської Республіки до ЄС // Вісн. Львів. ун-ту. Сер. міжнар. відносини. – 2003. – Вип. 10. – С.55–60.],

19. Кіцила Л.Ю. Реалізація курсу Чеської республіки на інтеграцію до Європейського Союзу. Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата політичних наук. – Львів: ЛНУ ім. І. Франка, 2004. – 18 с.
20. Кіцила Л. Східна політика Європейського Союзу: польське бачення проблеми // Вісн. Львів. ун-ту. Сер. міжзар. відносини. – 2002. – Вип. 8. – С.43–47.
21. Кіцила Л. Труднощі й здобутки Чеської Республіки на шляху до Європейського Союзу (1996–2000) // Вісн. Львів. ун-ту. Сер. міжзар. відносини. – 2002. – Вип. 9. – С.70–75.
22. Кіцила Л. Чеська Республіка на шляху інтеграції до Європейського Союзу // Вісн. Львів. ун-ту. Сер. міжзар. відносини. – 2004. – Вип. 12. – С.53–58.
23. Ковальова О.О. Стратегія євроінтеграції: як реалізувати європейський вибір України. – К.: Інститут держави і права ім. В.М.Корецького НАН України, 2003. – 340 с.
24. Корсак Р.В. Українсько-чеське міждержавне співробітництво в 1991–2005 рр. – Ужгород: Гражда, 2007. – 208 с.
25. Лемак В.В. Державно-правова реформа в Чехословаччині в умовах постсоціалістичної модернізації й поділу федерації. – Ужгород: Ліра, 2002. – 248 с.
26. Мадіссон В.В., Шахов В.А. Сучасна українська геополітика: Навч. посібник. – К.: Либідь, 2003. – С. 21.
27. Мазука Л.І. Стан та проблеми трудової міграції українців до Європейського Союзу: сучасний стан, проблеми та шляхи їх вирішення // Стратегічні пріоритети – 2010. – № 3. – С.10–18.
28. Малиновська О. Україна, Європа, міграція: міграції населення України в умовах розширення ЄС. – К.: Бланк-Прес, 2004. – 171 с.
29. Матроні Л., Гащицький О. Стан зовнішньоекономічних відносин з країнами Європейського Союзу // Україна на шляху європейської інтеграції. Науково-практичний збірник матеріалів. – К.: Мінекономіки України, CDG, 2000. – С. 81–87.
30. Мусис Н. Усе про спільні політики Європейського Союзу. – К.: К.І.С., 2005. – 466с.
31. Нормативно-правове забезпечення стратегічного курсу України на європейську та євроатлантичну інтеграцію: Навчальний посібник-хрестоматія у 2-х частинах., Ч.1/Уклад. і коментар : Артьомов І.В., Вігер Д.В., Загайнова Л.І. та інші. – Ужгород: «Ліра», 2007. – 452с.
32. Офіційський Р.А. Європейська та євроатлантична інтеграція України. Соціальний аспект: Серія «Євроінтеграція: український вимір» Навчальний посібник, Випуск 6 /Редколегія: Ващук Ф.Г., Артьомов І.В. – Ужгород: Ліра, 2007. – 320с.
33. Оцінка наслідків угоди про вільну торгівлю між Україною та ЄС. /Міжнародний центр перспективних досліджень. – Київ, 2007. – 320 с.
34. Політика європейської інтеграції/Під ред.Воронковсі В.Г.– К.:Професіонал, 2007.– 512с.

35. Приходько В. «Ніжна революція» в Чехословаччині та формування нової внутрішньої і зовнішньої політики країни. – Ужгород: ГРРВВКІ, 1999. – 96 с. +12 вкл.
36. Регіональна політика і транскордонне співробітництво в євроінтеграційній стратегії України: Збірник наукових праць за матеріалами міжнародної наукової конференції (м. Ужгород, 24-25 травня 2007 р.)/ Відп. ред. І.В.Артьомов. – Ужгород: Ліра, 2007. – 456 с. (Серія «Євроінтеграція: український вимір»; Вип. 1).
37. Савельєв Є. Європейська інтеграція і маркетинг. :Наукові нариси. – Тернопіль :Карт-бланш, 2003.– 482с.
38. Сардачук П.Д., Сагайдак О.П. Україна в односторонніх міжнародних відносинах (кін ХХ – поч. ХХІ ст.) : навч. – довідн. посібн. – К.: вид-во Європейського Університету, 2005. – ст. 106.
39. Сорока М.М. Світ відкриває Україну: Про зовнішню політику Української держави у 90-х роках ХХ ст.. Статті. Документи. Коментарі.– К.:Київська правда, 2001.– 782с.
40. Товт М. Проблема біженців на новому східному кордоні ЄС та шляхи її вирішення //Науковий вісник Закарпатського державного університету. Серія: Історія. Вип. 1(7). Міжнародні відносини та інтеграційні процеси в Україні: стан, проблеми, перспективи /Редактор І.В. Артьомов. – Ужгород: Закарпатський державний університет, 2006. – С. 90-91.
41. Україна в європейських міжнародних відносинах. Науковий збірник / Відп. ред. С.В. Віднянський. К.: Ін-т історії України, 1998. – 526 с.
42. Україна в сучасному геополітичному просторі: теоретичний і практичний аспекти. Монографія / [Авторський колектив: Ф.М.Рудич (керівник), Р.В. Балабан, О.П. Дуров та ін.]; Міжрегіональна академія управління персоналом; Інститут політичних і етнонаціональних досліджень НАН України. – К.: МАУП, 2002. – 487 с.
43. Україна-2006. Стратегічні пріоритети: Аналітичні оцінки / За ред. Власюка О.С. – К.: Знання України, 2006. – 556 с.
44. Україна – ЄС: деякі міркування напередодні київського саміту //Дзеркало тижня. – 2007. – 8 вересня
45. Україна на перехресті геополітичних інтересів: істотні аспекти проблеми: Збірник наукових праць /Відп. ред. І.В.Артьомов. – Ужгород: ЗацДУ, Ліра, 2007. – 346 с. (Серія: «Євроінтеграція: український вимір». Вип.3).
46. Україна: політична історія. ХХ – початок ХХІ ст. /Редрада: В.М.Литвин (голова) та ін. Редкол.: В.А.Смолій, Ю.А.Левенець (співголови) та ін. – К.:Парламентське вид-во, 2007. – 1028 с.
47. Фіалко А. Зовнішня політика України /Дзеркало тижня. – 2006. – 25 лютого.
48. 47.Ющенко В. Вибір остаточний і перегляду не підлягає: Виступ Президента України В. Ющенка в Європейському парламенті // Урядовий кур'єр. – 2005. – 25 лютого